

El neolític al Pla de Salt

*per Pere Canton i Playà**

*Pere Canton és secretari de l'Associació Arqueològica de Girona

*Aquí hi ha casa meva,
aquesta és la meva pàtria.*

PUBLI VIRGILI

INTRODUCCIÓ

Després de centenars de milers d'anys vivint de la depredació-caçador-recol·lector, l'home comença a produir aliments, ara fa uns 12.000 anys. Aquestes primeres comunitats d'agricultors i ramaders en el Neolític antic són presents a Catalunya entre 6.000 i 4.700 a. C. El cultiu de la terra i la domesticació d'animals va acompanyada d'importants innovacions en la societat i en la mentalitat de les poblacions prehistòriques. La sedentarització suposa tot una sèrie de transformacions noves com l'especialització artesanal, la proliferació d'intercanvis a llarga distància, la construcció d'edificacions estables i facilità els canvis econòmics, socials i de pensament.

Aquestes incipients societats neolítiques presenten una economia plenament productives, cultiven cereals (blat, ordi, pisa) i lleguminoses (faves, pèsols, guixes i morró), i pasturen vaques, ovelles, cabres i porcs.

En aquest moment sorgeixen noves necessitats que requereixen l'esforç de totes les persones del grup, com mantenir i guarir els ramats d'animals domèstics, preparar els camps, sembrar i emmagatzemar els recursos agrícoles.

Devien ser societats igualitàries, les quals podien alimentar perfectament tots els individus del grup amb una dieta variada, tant vegetal com càrnia; obtinguda amb el treball social, controlant la reproducció biològica d'animals i plantes. Els processos de neolització comporten una acumulació de coneixements sobre la natura per part de l'home, amb una nova tecnologia per explotar el medi ambient sense exhaurir els recursos disponibles.

Les primeres comunitats neolítiques les trobem instal·lades en assentaments a l'aire lliure prop de cursos d'aigua dolça. Aquest fet és un fenomen general a tot Catalunya, cercant les millors condicions paisatgístiques i climàtiques.

El període climàtic anomenat atlàntic (temperat i humit), que es perllonga entre el 5.500 i el 2.500 abans de Crist, coincideix pràcticament amb tot el Neolític; en la segona meitat del període se situa l'òptim climàtic més càlid que l'actual. La qual cosa afavoreix la dessecació natural d'extenses zones humides, entre elles part de les del Pla de Salt.

Fent referència al Pla de Salt podem dir que la situació geoestratègica i l'abundor d'aigua dolça en aquest paratge ha afavorit la implantació de diferents grups humans des de temps molt remots (figura 2).

Figura 1. Reconstrucció ambiental del Pla de Salt a principis del neolític antic

L'ENTORN MEDIAMBIENTAL

El poblat Neolític de la Draga de Banyoles, descobert l'abril de 1990 per Joan Abad membre de l'Associació Arqueològica de Girona. És un jaciment molt important pel coneixement d'aquestes societats assentades entre un aiguamoll i un llac, a finals del VI i primera meitat del V mil·lenni a. C. (fases cardial i epicardial). Les dades paleoambientals que proporciona l'excavació de la Draga faciliten el coneixement, entre altres aspectes, de les espècies d'arbres que hi havia a la zona, per l'abundor d'aigua hi havia un bosc de ribera a la vora de l'estany d'espècies hidròfiles que necessiten molta humitat edàfica, com el freixe, l'om, el llorer i l'avellaner, mes cap a l'interior prop del poblat un bosc format per una roureda densa amb boixos, arbres fruiters i silvestres (perers, pomeres, etc.), avellaners i aurons i la presència de teixos. A la Draga s'han documentat també plantes recol·lectades, com pinyons, aglans, avellanes i raïms. Les espècies d'animals salvatges caçades en aquest jaciment ens donen una idea de la fauna del moment, hi ha el bou o ur, el cérvol, el cabirol, la cabra, el senglar, la guilla, el conill; així com tortugues de riera, barbs i musclos de l'estany.

Sempre referint-nos a la Draga, s'han recuperat com a mínim 51 espècies animals, 46 de salvatges i 5 de domèstiques (mamífers, mol·luscs, aus, quelonis i peixos). Els medis explotats abracen un territori des de la costa, alta muntanya i boscos i planes circumdants. S'ha deduït que la major part dels productes necessaris per l'alimentació d'aquesta comunitat foren les espècies domèstiques (85%).

Figura 2. Ocupacions humanes al Pla de Salt: 1. Camí dels Carlins (paleolític inferior); 2. La Maçana (neolític).

La cacera, pesca i recol·lecció tenien com a finalitat complementar el subministrament de proteïnes animals i proveir de matèries primeres per a la fabricació d'eines i ornaments. Entre els ramats d'animals domèstic que s'han documentat hi ha bous, ovelles, cabres i porcs. El bou domèstic és el (*Bos taurus*); el bou salvatge abundantment caçat pel consum humà fou el (*Bos primigenius*, més gran). I com animal de companyia, el gos.

En el neolític antic els terrenys propers al poblat devien estar força inundats, és de suposar que aquestes terres eren més adequades per el conreu de les lleguminoses (faves, pèsols); les terres per el conreu dels cereals (blat, pisana, espelta i ordi) podrien estar situades a les altures properes del Pla d'Usall-Martís, uns centenars de metres al nord del jaciment. Els coneixements que tenen i han difós els excavadors de la Draga de Banyoles són extraordinaris i ens ajuden, i molt, a comprendre les societats neolítiques de les quals en sabem aspectes molt parcials. Aquest saber nosaltres el volem aplicar a la minsa informació de la cultura material recuperada al jaciment de la Maçana de Salt, per tal de fer-nos una aproximació de com deuria ser el nostre jaciment (**figura 1**).

La fusta va ser una de les matèries primeres més utilitzades pels grups humans prehistòrics. Les seves propietats fisicoquímiques fan que el seu ús sigui molt apropiat per a gran quantitat de fins. Utilitzable per a la producció d'energia calòrica i lumínica, per la construcció i per la confecció de tot tipus d'eines i atuell casolans.

A la Draga la capa freàtica ha permès conservar una gran quantitat d'eines i objectes quotidians de fusta; els artefactes permeten l'estudi aprofundit d'aquestes societats de les quals generalment només coneixem els objectes ceràmics i de pedra, la qual cosa ens dona una visió molt completa del desenvolupament i els coneixements que van assolir. Entre els utensilis de fusta n'hi ha per la llar, per la collita, per la cacera, per la construcció i també cordes i cistelleria. Vasos, remenadors, culleres, cullerots, espàtules, agulles, pintes, fusos; falçs, pals, cavadors; arcs, puntes, sagetes, llances; aixes, tascons, pales, ganxos i mànecs.

Les cabanes de tipus rectangular i d'altres ovalades, foren construïdes amb pals de roure clavats a terra, amb coberta a dues aigües de canyís i palla, els murs fets de branques entrelligades horitzontalment entre els pilars verticals i recoberts amb argila, i el sòl enllosat amb pedres; s'hi han trobat fogars directament sobre el terra en petites cubetes.

Els sondejos que s'han fet pel perímetre del llac de Banyoles van confirmar que l'ocupació humana va tenir una continuïtat al llarg de la prehistòria i la antiguitat.

EL NEOLÍTIC A SALT

Des de el principi del Neolític l'habitatge es va concentrar en poblats, situats en zones d'un fort potencial agrícola, a les vores de rius i rierols, però també a les escasses àrees lacustres que es trobaven repartides pel territori. Des d'aquest centre colonitzador, aquests pioners devien fer incursions de descobriment i d'avançament als territoris propers.

Les condicions mediambientals i climàtiques de la Draga foren molt similars a les que es van donar al jaciment de la Maçana del Pla de Salt. En aquest últim àmbit coneixem un document de l'edat mitjana datat en l'any 980 d. C., la qual cosa ens assabenta de l'existència d'un llac i un estanyol entre els actuals municipis de Salt, Vilablareix i Bescanó -a peus de Sant Roc i Montfullà- a tocar de l'anomenat Camí

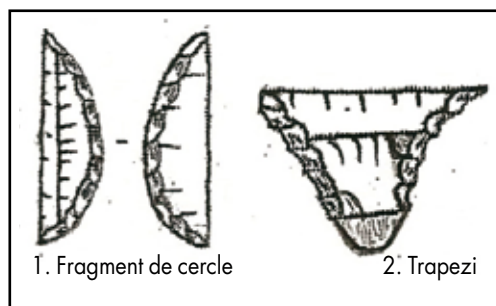

Figura 3. Micròlits geomètrics de sílex del Pla de Salt.

color vermellós d'aportació fluvial, envoltat d'una vegetació formada per components arboris, arbustius i herbacis.

Hi ha una qüestió important referent al trànsit de la riera Maçana per el Pla de Salt, la qual cosa fou desviada del seu curs l'any 1970 al construir-se l'AP-7 i canalitzada fins al riu Ter, seguint el traçat d'aquest vial ràpid paral·lela per la part de ponent. Abans d'aquest fet drenava la part sud-oest del municipi, entrant per el sector meridional del Camí dels Carlins, s'endinsava en el Pla i vessava les aigües al Güell (Santa Eugènia). Nosaltres creiem que el tram final de la riera a partir de l'edat mitjana, quan es construeixen les primeres masies, s'anivella el terreny i es canalitzen les aigües, la Maçana fou desviada uns centenars de metres en direcció nord; abans d'aquest fet deuria confluir en aquest espai amb el torrent Marrocs.

Això explicaria que les restes materials aparegudes del jaciment estarien en època Neolítica a tocar aquest afluent del Ter. En una revisió detinguda d'aquests camps s'aprecia que presenten zones molt sorrenques, producte d'un antic corrent hídric, el qual hauria afavorit l'elecció de l'assentament en aquest espai.

Fa més de 10 anys que cerquem la petjada humana de Salt. En especial, les nostres troballes s'han realitzat al sud del municipi on encara hi ha algun camp que s'ha salvat de l'especulació urbanística. El nostre repte era trobar eines de pedra tallada del Paleolític inferior, la qual cosa vàrem poder demostrar amb el jaciment conegut com Camí dels Carlins. La sorpresa fou que de tant en tant apareixia alguna eina de sílex (**figures 3 i 4**), que naturalment per la seva tipologia i matèria no tenia res a veure amb els primers homínids que van colonitzar Europa i també aquesta zona del Gironès. Després sortiren entre les terres remogudes en el treball dels terrenys les primeres destrals de pedra polida (**figura 6**) i, poc a poc, d'altres "fòssils directors" de l'època Neolítica, amb els quals es va poder definir amb força exactitud els períodes cronològics. I, ara, estem en condicions de donar-ne una valoració més concreta. Alguns d'aquests elements de la cultura material els vàrem presentar per primera vegada al *Quadern de Prehistòria Catalana* núm. 17 i que situàvem en el Neolític final-Calcolític, especialment per les puntes de sageta foliàcies de tipus romboïdal i de peduncle i aletes-. A continuació publicarem el llibre *La prehistòria al Pla de Salt*, una monografia del Paleolític i el Neolític en el qual recollíem la troballa d'una nansa tubular del tipus Montboló, la qual cosa també es donava l'estada humana en aquest entorn en el Neolític mitjà.

dels Carlins, del qual feia el seu recorregut en direcció oest-est la riera Maçana cap al Pla. El poblat neolític saltenc es trobava entre aquest corrent d'aigua i el torrent Marrocs. Un assentament relativament lluny de les periòdiques avingudes del riu Ter, però molt a prop de l'abast de l'aigua d'aquests afluents. En un terreny lleugerament enlairat i sec i de sòl de gran productivitat d'origen argilós de

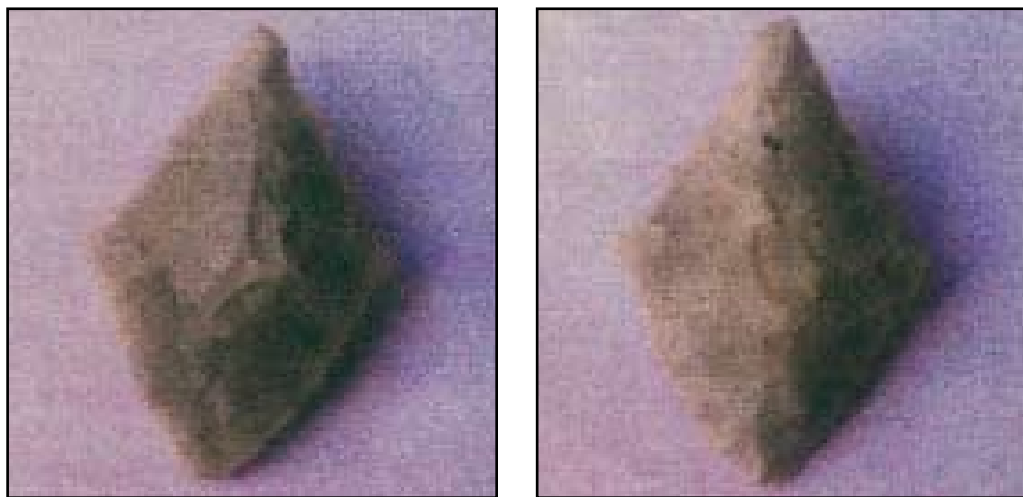

Figura 4. Punta de sageta romboïdal de sílex, de tipus foliaci de retoc pla i bifacial, del jaciment Neolític de La Maçana

En els moments més tardans del neolític antic de les coves de Serinyà i de Martís (epicardial final), apareixen ja les ceràmiques d'estil Montboló, aquest nou tipus de terrissa es farà abundant durant el neolític mitjà inicial, el qual es caracteritza per algunes formes noves (tasses carenades), per la presència de nanses tubulars i per unes superfícies molt ben polides.

I ara documentem l'existència en aquest àmbit de micròlits geomètrics de sílex datats en el Neolític antic; els semicercles i les puntes de fletxa de tall transversal, referència d'aquest període (**figures 3 i 4**).

Els geomètrics de doble bisell, coneguts com segments de cercle, també dits semicercles i mitges llunes, confeccionats sobre laminetes retocades. Apareixen en els jaciments del Neolític antic, amb estratigrafies cardials i epicardials. La tècnica del doble bisell és una aportació neolítica, millorant un model epipaleolític de retoc abrupte.

Les sagetes de tall transversal de forma trapezoïdal retocades, sobre suport de fragment de làmina o també d'ascla; aquesta forma geomètrica es fa servir en el Neolític antic i perviu fins el Neolític mitjà.

La utilitat probable d'aquests geomètrics lítics pel que fa als trapezis formarien part d'utensilis amb finalitats per la cacera i la pesca; en quan a les mitges llunes o segments de cercle per segar cereals.

Hi ha uns elements lítics que perviuen tot el període Neolític, en sílex tenim representats al jaciment de la Maçana: els nuclis, les làmines, laminetes, les dents de falçs (làmines dentades) i diversos tipus de sagetes.

El sílex del Pla de Salt molt probablement era aportat del nord dels Pirineus, al Llenguadoc Oriental, a una distància d'uns 160-180 km, predominen les coloracions marrons clares i fosques, grises, blanques i negres.

Els nuclis deurien arribar aquí desproveïts de la seva escorça i força preparats i algunes eines ja confeccionades, productes provinents de xarxes d'intercanvis. Les roques sílcies d'origen forani tenen com a objectiu la producció de làmines emprades com ganivets, moltes de les quals es trenquen mitjançant la seva flexió per tal d'aconseguir suports regulars, que seran emprats per fer eines compostes (falçs, projectils).

Un altre útil que defineix aquest llarga període son les destrals de pedra polida, les mítiques “pedres de llamp o fogueres”, recollides des de temps ancestrals per gaudir dels suposats beneficis que llur possessió comporta. S'utilitzaven emmanegades i lligades amb cordons de pell. La seva funció principal era tallar i pelar la fusta, però també eines escaients dedicades als treballs agrícoles, per artigar i preparar el terreny; reben diversos noms com destrals, aixes i aixades, confeccionades amb roques dures no cristal·lines.

Figura 5. Aquests camps del Pla de Salt han estat treballats des del Neolític antic

El Neolític que vol dir “pedra nova” en grec, és un concepte que va aparèixer per definir el període de la Prehistòria on els canvis tecnològics són innovadors, pel que fa a la indústria lítica consistia en polir una roca per tal d’obtenir una vora esmolada. La tasca més emprada per desforestar els camps i convertir-los en conreables consistia en cremar el bosc, a continuació es tallaven els arbres i arbustos, per aquesta acció calien bones eines; la funció que havien tingut els bifacials en el Paleolític no era efectiva, ja que aquests requerien una constant acció d’esmolament fent saltar noves ascles. És per això que va aparèixer la tècnica del poliment, amb la qual els instruments tenien una major resistència als cops i permetien desenvolupar feines molt dures i de llarga durada, el desgast era revifat amb un nou fregament i es tornava a tenir l’estri a punt de treball. Al Pla de Salt hem recuperat catorze exemplars; les roques utilitzades per la seva confecció són minerals que es troben en l’àmbit local, de basalt (5), de quarsita (5), i de pòfir (3); n’hi ha a més una de mida

petita molt polimentada de color gris verdós, probablement de serpentina, d’origen forani. Cal comentar, també, que a aquestes 14 destrals de pedra polida completes (algunes amb senyals de cops), n’hi hem d’afegir cinc més, aquestes fragmentades (només se’n conserva la part que anava emmanegada), totes elles del tipus repiquetejat i de basalt de color negre. La qual cosa ens suggereix per a aquest espai reduït de territori una gran activitat econòmica en aquest període.

Figura 6. Destral de pedra polida de basalt

Figura 7. Figura antropomorfa gravada en un còdol de quarsita trobat a la Maçana de Salt

CONCLUSIONS

Durant tot el Neolític els grups humans que coneixien i practicaven l'agricultura i la ramaderia, aixecaren les seves cabanes i treballaren la terra com mitjà de subsistència. S'establiren a tocar un corrent d'aigua que travessava la plana que ara anomenem la riera Maçana, en unes terres de gran fertilitat; per primera vegada els homes i dones del Neolític modifiquen i adequen la vegetació del Pla de Salt (**figura 5**).

Aquest hàbitat a l'aire lliure fou seleccionat per l'aigua, el sòl i el microambient, definit pels paràmetres físics i biòtics locals, els quals determinaren l'estratègia socio-cultural que reflecteix la cultura material d'aquest jaciment. Les restes materials recuperades son encara força fragmentades, no obstant tot ens aporten una informació precisa i molt valuosa, la qual cosa ens porta a poder afirmar que l'*Homo sapiens* neolític va freqüentar i també establir-se assíduament en aquesta plana durant tot el Neolític (5.000-1.800 a. C.).

L'entorn natural del Pla de Salt, en alguns aspectes els coneixem i d'altres els deduïm; per començar hi havia, i encara i és, el riu Ter, en aquells temps cabalós, poderós intrèpid, d'altre banda les rieres i torrents provinents dels pujols de ponent, cal afegir-hi una extensa zona d'aiguamolls i finalment un gran envasament d'aigua als peus de Sant Roc i Montfullà. Un ampli ambient aquàtic amb petites elevacions de terra ferma, aquesta franja de terreny sec es situava al sud de l'actual terme municipal entre el Camí dels Carlins i el torrent Marroc, en direcció oest-est, fou zona que seguia la mateixa direcció que la riera Maçana, un corrent d'aigua aprofitat per la seva proximitat per l'home. Primer pels homínids del Paleolític inferior que s'emplaçaren al Camí dels Carlins; i molt mes tard per l'home modern neolític que elegiren un emplaçament uns centenars de metres cap a llevant entre la Maçana i el Marroc.

La indústria lítica de sílex i les destrals de pedra polida recuperades en superfície dels terrenys, encara avui dia d'ús agrícola, al jaciment de la Maçana, ens assabentem de la relació que aquesta comunitat neolítica va establir amb l'entorn físic i amb el medi natural d'aquell espaiós període.

Aquí i en l'àrea d'influència mes immediata obtingueren els recursos indispensables per a la seva subsistència quotidiana, tant de naturalesa animal, vegetal, com mineral transformant-los en productes utilitzables i de consum. La major part dels recursos provenien de l'entorn local, com les comunitats vegetals del bosc de ribera a la vora de l'assentament; i de les zones circumdants al peu i els turons que ara coneixem com Sant Roc i Montfullà amb bosc caducifoli, on s'hi podia realitzar la cacera d'animals (cabirols, cérvols, senglars, cabres, conills i aus); i a la recol·lecció de fruits silvestres (avellanes, glans, pinyons, pomes, peres, aranyons, raïms), que fou una alternativa a la ramaderia i a l'agricultura. Una especial atenció mereix l'instrumental lític, les destrals de pedra polida (**figura 6**), els allisadors de terrissa i les mans de molí, confeccionats amb roques que es poden recollir en l'àmbit local i probablement serien processats aquí mateix. Un altre aspecte molt significatiu son els instruments confeccionats sobre matèries de roques silícies, molt abundants, utilitzats en les tasques quotidianes casolanes i cinegètiques; un sílex de gran qualitat forani de les comarques gironines, i cal cercar la seva procedència al Llenguadoc-Rosselló. Fent referència a la terrissa cal dir que està molt esmicolada i deteriorada per el constant

moviment de la terra per conrear-la, hi ha alguna base, cordons aplicats llisos i vores que només es poden inscriure en algun moment prehistòric. Llevat tot, sí que hem identificat una nansa tubular de tipus Montboló.

La presència significativa de petxines, mol·luscs i cargols marins, per el consum i l'ornament, ens suggereix un contacte amb la zona costanera més propera a uns 30 km. Hem recuperat dos petxines (*Cerastoderma edule* i *Glycimeris insubrica*), que presenten perforacions antròpiques per abrasió al límit de llavi per el seu ús com a penjolls. També com elements ornamentals hi ha denes discoïdals sobre closca de mol·lusc polides per abrasió (potser valva de *Cardium*) perforades bipolarment amb un o dos foradets, per l'abelliment personal.

En aquest jaciment que anomenem la Maçana i en aquest context Neolític, hem detectat la presència de més d'un centenar de petits còdols especialment de quarsita amb motius incisos amb punxó, representant figures antropomorfes, zoomorfes i diversos signes; que en un proper article en farem una valoració. Aquí en presentem un amb el relleu d'un probable arquer (figura 7). Aquests detalls sobre tecnologia recuperada aquí ens informen de les estratègies de subsistència i l'organització social de les primeres comunitats sedentàries que es van assentar a la península Ibèrica. Fou una societat agrícola amb un profund grau de coneixement del territori i de la disponibilitat dels seus recursos, amb una gran mobilitat i en contacte amb els grups veïns; amb l'explotació i transformació de productes locals, regionals i forans.

Salt ha esdevingut doncs, un dels primers assentaments dels homínids i, més tard, els primers pagesos i ramaders del nord-est peninsular, un fet molt transcendent per la nostra vila.

Ara podem dir que la humanització d'aquestes terres es remunta a fa uns 7.000 anys. Els saltençs del Neolític van dedicar-se preferentment a l'agricultura i la ramaderia, llevat tot no havien abandonat la cacera, la recol·lecció ni la pesca. Aquests productes degudament processats foren la base del que ara coneixem com dieta mediterrània, que ha perdurat fins l'actualitat. Tot és transitori i res no és etern. Llevat tot, el Ter continua passant entre els arbres de ribera de la devesa. Podem dir que aquest poble té les arrels molt antigues i enfonçades al pla. Som els descendents d'una raça primigènia assentada en aquesta terra aprofitant la magnitud de la natura i el privilegi de l'aigua. En una última reflexió dir que ens cal, doncs, aprendre del passat per preveure el futur.

Per finalitzar quan ara fa 40 anys de la fundació de l'A.A.G., vull dedicar aquest article especialment a Francesc Riuró, recordat mestre i amic, que tant va fer per l'arqueologia gironina i tant poc que se li va reconèixer. Al senyor Riuró el meu agraïment més profund, sentit i per sempre.

BIBLIOGRAFIA

- ÀNGEL BOSCH I D'ALTRES. El jaciment neolític lacustre de la Draga. Banyoles 2011.
- PERE CANTON I PLAYÀ. El pla de la Vallvera i el Sitjar. La Farga núm.244. Salt 2007.
- PERE CANTON I PLAYÀ. El riu Ter a Salt. La Farga núm.237. Salt 2007.
- PERE CANTON I PLAYÀ. El Neolític al Pla de Salt. QPC de l'AAG, núm.17. Girona 2008.
- PERE CANTON I PLAYÀ. La prehistòria al Pla de Salt. Girona 2011.
- PERE CANTON I PLAYÀ. La prehistòria al Pla de Salt. La Farga núm.288. Salt 2012.
- PERE CANTON I PLAYÀ. Els nostres avantpassats pagesos. La Farga núm. 290. Salt 2012.